

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
58. Seri / Yıl 2012-[2]

**TÜRKİYE’DE BÜTÇE
AÇIĞI-CARİ İŞLEMLER
AÇIĞI İLİŞKİSİ
(2001 KRİZİ SONRASI
DÖNEME İLİŞKİN BİR
DEĞERLENDİRME)**

Prof. Dr. Seyhun DOĞAN*
&
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Börke TUNALI**

* İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi İktisat Bölümü
İktisat Politikası Anabilim Dalı

&
** İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi İktisat Bölümü
Teknoloji ve Sanayi İktisadı Anabilim Dalı

ÖZET

Bütçede ve cari işlemler hesabında görülen dengesizlikler, makroekonomik istikrarsızlığın en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yüksek bütçe ve cari işlemler açıklarının eşanlı olarak görülmesi İkiz Açık (Twin Deficit) olarak tanımlanırken, bütçedeki iyileşmeyle birlikte cari işlemler açığındaki artış İkiz İraksama (Twin Divergence) olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, 2001-2013 arası dönemde Türkiye'de bütçe ve cari işlemler dengesinin seyri ile bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açığı, Cari İşlemler Açığı, İkiz Açık, İkiz İraksama, Türkiye Ekonomisi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN BUDGET DEFICIT AND CURRENT ACCOUNT DEFICIT IN TURKEY (AN EVALUATION FOR THE POST 2001 CRISIS PERIOD)

ABSTRACT

The imbalances seen in budget and current account are accepted as one of the most significant indicators of macroeconomic instabilities. While experiencing high budget deficits and current account deficits simultaneously is defined as Twin Deficit increase in current account deficits together with the recovery of budget balance is called as Twin Divergence. In this study, the course of Turkish budget and current account balances and the relationship between budget deficits and current account deficits are investigated for the 2001-2013 period.

Keywords: Budget Deficit, Current Account Deficit, Twin Deficit, Twin Divergence, Turkish Economy.

GİRİŞ

Bütçede ve cari işlemler hesabında ortaya çıkan dengesizlikler, tüm ülkelerde makroekonomik istikrarı olumsuz yönde etkileyen gelişmeler

olarak değerlendirilmektedir. Özellikle küreselleşme sürecinin hızlanması ve uluslararası sermaye hareketlerindeki artışa bağlı olarak finansman imkânlarının genişlemesiyle birlikte, pek çok gelişmekte olan ülke kendi kaynaklarıyla karşılayamayacağı düzeyde bütçe ve cari işlemler açıkları vermiştir. Aynı zamanda bu açıklar, sonuçta sürdürülemez hale gelmiş ve üretim ile istihdam üzerinde yıkıcı etkiler yaratan krizlerle karşılaşmıştır.

1980’li yıllarda ABD’de yüksek bütçe açıklarıyla birlikte aynı zamanda yüksek cari işlemler açıklarıyla karşılaşılması, bütçe açığı ve cari açık ilişkisinin hem teorik hem de ampirik olarak yoğun bir biçimde incelenmesine yol açmıştır. Ancak söz konusu çalışmalarda, bu iki değişken arasındaki ilişki konusunda kesin bir görüş birliğine ulaşılamamış ve bütçe açığı ile cari açık arasındaki bağlantının ele alınan ülke ile zamana bağlı olarak değişebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Yüksek bütçe ve cari işlemler açıkları, Türkiye ekonomisinde de özellikle 1980 sonrası dönemde makroekonomik istikrarsızlıkların temel nedenini oluşturmuş ve 1994 ile 2001 yıllarında iki büyük krizle karşılaşılmasına yol açmıştır. Bu çalışmada 2001 krizi sonrası dönemde Türkiye’de bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu kapsamda; öncelikle bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişki konusunda literatürde yer alan temel görüşler açıklanmakta, ardından; 2001 krizi sonrası Türkiye’de bütçenin gelişimi gelirler ve harcamalar açısından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmektedir. Daha sonra, kriz sonrası dönemde bütçe açığı ile cari açık ilişkisi irdelenmekte ve bütçe açığındaki iyileşmeye rağmen, cari açıkta meydana gelen artışın nedenleri üzerinde durulmaktadır.

1. Teorik Açından Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı İlişkisi

Bütçe ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişki iktisat literatüründe yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Bütçe ve cari işlemler dengesinde ortaya çıkan sorunlar; ekonomik faaliyetlere zarar verebilmekte, servet oluşumunu engelleyebilmekte ve dolayısıyla ulusal refahın azalmasına yol açabilmektedirler (Baharumshah, 2009: 16). Bu doğrultuda bütçe ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesi, söz konusu açıkların ortadan kaldırılabilmesi için gerekli olan politikaların tespiti açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Bütçe ve cari işlemler açıkları arasındaki temel ilişki, ulusal hesaplara ilişkin denklemler aracılığıyla şöyle ifade edilebilir (Omoniyi-Olasunkanmi-Babatunde, 2012: 39):

$$Y = C + I_p + G + (X - M) \quad (1)$$

1 numaralı denklemin her iki tarafından vergileri çıkarırsak,

$$Y - T = C + I_p + G - T + (X - M) \quad (2)$$

$$Y - C - T = I_p + G - T + (X - M) \quad (3)$$

$$S_p + T - G = I_p + (X - M) \quad (4)$$

$$(X - M) = (S_p - I_p) + (T - G) \quad (5)$$

$$CA = SI + BD \quad (6)$$

Yukarıdaki denklemlerde “Y” gayri safi yurtiçi hasılayı, “C” tüketimi, “I_p” özel kesim yatırımlarını, “G” kamu harcamalarını, “X” mal ve hizmet ihracatını, “M” mal ve hizmet ithalatını, “T” vergileri, “S_p” özel kesim tasarruflarını, “CA” cari işlemler hesabını, “SI” özel kesim tasarruf-yatırım dengesini ve “BD”de bütçe dengesini göstermektedir. Denklemlerden de görüldüğü üzere, cari işlemler dengesi, özel kesim tasarruf-yatırım dengesiyle bütçe dengesinin toplamına eşittir. Dolayısıyla, özel kesim tasarrufları özel kesim yatırımlarına eşit olduğunda (S_p=I_p), bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi aynı yönde ve aynı oranda değişecektir. Yani, bütçe fazla verdiğinde cari işlemler hesabında da fazlayla karşılaşılacak; bütçe açık verdiğinde ise cari işlemler açığı ortaya çıkacaktır. Bu durum literatürde “İkiz Açık (Twin Deficit)” olarak adlandırılmaktadır (Baharumshah, 2009: 20, 21).

İkiz Açık Hipotezine’ne ilişkin teorik açıklamalar temel olarak iki ana grupta toplanabilir. İlk grup Keynesyen Teori ve Mundell-Fleming Modeli çerçevesinde yapılan açıklamalardan; ikinci grup ise, Ricardocu görüş çerçevesinde yapılan açıklamalardan oluşmaktadır (Bose-Jha, 2011: 85). Keynesyen Teori ve Mundell-Fleming Modeli çerçevesinde yapılan açıklamalar esas itibarıyla, bütçe açıklarının cari işlemler açıklarına yol açacağını savunurken; Ricardocu görüş çerçevesinde yapılan açıklamalar, bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını öne sürmektedir. Keynesyen Teori’ye göre; vergi düşüşü ve/veya kamu harcamaları artışı sonucu ortaya çıkan bütçe açıkları, özel kesimin

harcanabilir gelirini ve dolayısıyla tüketim harcamalarını arttırırken, ulusal tasarrufları azaltacaktır. Ulusal tasarruflardaki azalmanın cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi ise, ülkenin dışa açıklık derecesine bağlı olarak belirlenecektir. Uluslararası sermaye hareketlerine açık olan ekonomilerde böyle bir durumda, yurtdışından borçlanılabilecek ve dolayısıyla ulusal yatırım düzeyi sabit tutulabilecektir. Yani, bütçe açığında meydana gelen bir artış, ulusal tasarruflardaki düşüşle birlikte, cari işlemler açıklarına yol açacaktır. Uluslararası sermaye hareketlerine kapalı ekonomilerde ise, yurtdışından borçlanma imkânı bulunmadığından, ulusal tasarruflardaki düşüşle birlikte, ulusal yatırımlar da düşecek ve sonuçta cari işlemler dengesinde herhangi bir değişiklik meydana gelmeyecektir (Bartolini-Lahiri, 2006: 3). Mundell-Fleming Modeli çerçevesinde yapılan açıklamalarda; bütçe açıklarında meydana gelen bir artışın faiz oranları üzerinde yukarı yönlü baskıya yol açarak, ülkeye sermaye girişiyle sonuçlanacağı ve bu durumun da ulusal paranın aşırı değerlenmesiyle birlikte, ihracatın düşüşü ve ithalatın artışıyla, cari işlemler açıklarına yol açacağı belirtilmiştir (Omoniyi-Olasunkanmi-Babatunde, 2012: 38).

Bütçe ve cari işlemler açıklarına ilişkin Ricardocu görüş ise; bütçe açıklarındaki artışın cari tüketimi arttırmak yerine azaltacağını ve dolayısıyla, cari işlemler dengesinde herhangi bir değişiklik yaratmayacağını savunmaktadır. Ricardocu görüşe göre; uzun dönemde hükümetin vergi gelirlerinin bugünkü değeri ile harcamalarının bugünkü değeri birbirine eşit olmak durumundadır. Dolayısıyla, bütçe açığı artışına yol açan vergi indirimleri, gelecekte vergilerin arttırılmasını zorunlu kılacaktır. Tüketiciler cari dönemde gerçekleşen bütçe açığı artışının gelecekte vergi artışlarına yol açacağını önceden tahmin ettiklerinden, vergi indirimi sonucu gelirlerinde meydana gelen yükselmeyi tamamen tasarruf edeceklerdir. Sonuçta, toplam talepte ve cari işlemler dengesinde herhangi bir değişiklik ortaya çıkmayacaktır (Summers, 1986: 22). Yani Ricardocu görüşe göre; bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Bütçe ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişki konusunda yukarıda açıklanan görüşler, ABD’de 1990’lı yıllarda karşılaşılan yüksek cari işlemler açıklarıyla beraber, aynı anda bütçe fazlasıyla karşılaşılmamasını ve yine aynı dönemdeki Japonya deneyimini açıklayamamıştır (Bartolini-La-

hiri, 2006: 1). Bunun üzerine Kim ve Roubini 2008 yılında yaptıkları çalışmada, ekonomik canlanma dönemlerinde gelirlerdeki artışa bağlı olarak bütçe dengesinin iyileşebileceğini ve ekonomik canlanmaya bağlı olarak yatırımlarda meydana gelen patlamanın da cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini öne sürerek “İkiz Iraksama (Twin Divergence)” kavramını ortaya atmışlardır. Kim ve Roubini ayrıca, ABD ekonomisine ilişkin olarak yaptıkları analizde, bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişkinin İkiz Açık’tan çok İkiz Iraksama’ya daha uygun olduğunu tespit etmişlerdir (Kim-Roubini, 2008: 364, 379).

Teorik açıdan bütçe ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişki konusunda birbirinden farklı görüşlerin bulunması, bu konuya ilişkin olarak yapılan ampirik çalışmaların önemini arttırmıştır. Bununla birlikte günümüze kadar yapılan analizlerde, ele alınan ülkelere ve zaman dilimine bağlı olarak birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Yani, bütçe ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişki konusunda yapılan ampirik çalışmalarda da kesin bir sonuca ulaşılamamıştır (Baharumshah, 2009: 18). Bu doğrultuda, bütçe ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkinin pek çok faktörden etkilenebildiği ve zamana özgü olduğu ifade edilmiştir (Fleegler, 2006: 5). Dolayısıyla, herhangi bir ülkede bütçe ve cari işlemler açıkları arasında nasıl bir ilişki olduğunu tespit edebilmek ve böylece, söz konusu açıkları ortadan kaldıracabilecek uygun politikalar tasarlayabilmek için, her ülkenin kendi ekonomik koşullarını dikkate alan analizlerin yapılması gerekmektedir.

2. 2001 Krizi Sonrası Türkiye’de Bütçenin Gelişimi

Türkiye ekonomisinde 2001 yılında yaşanan büyük krizin ardından, kur çapasına dayalı “Enflasyonu Düşürme Programı” terk edilmiş ve “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı altında yeni bir program uygulamaya konulmuştur. Bu program doğrultusunda bütçe, sıkı maliye politikası uygulamasına bağlı olarak belirlenmiş ve faiz dışı fazla verme hedefine yoğunlaşmıştır (Ejder, 2012: 63). 2002-2013 arasındaki dönemde gelirler ve harcamalar açısından bütçe gelişmeleri şu şekilde olmuştur:

2.1. Gelirler Açısından Bütçenin Gelişimi

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında makroekonomik göstergelerde ortaya çıkan olumsuz gelişmelerle birlikte, bütçe harcamaları

azaltılmış; ancak, bütçe gelirlerinde çok fazla bir değişiklik yapılamamıştır (Susam-Yılmaz; 2007: 232). Tablo-1 ve Tablo-2 sırasıyla, 2002-2013 dönemi merkezi bütçe gelirleriyle, merkezi bütçe gelirlerinin GSYİH içindeki paylarını göstermektedir. Tablolar incelendiğinde, dönem boyunca merkezi bütçe gelirlerinin nominal olarak arttığı, gelirlerin GSYİH içindeki payının ise, çok fazla değişmediği görülmektedir. Tablo-2'ye göre; merkezi bütçe gelirlerinin GSYİH içindeki payı 2002 yılında %21,6 iken, 2013 yılında %25,0 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, ele alınan dönem itibarıyla bütçe gelirlerinde bir miktar artış olmakla birlikte, söz konusu artışın çok yüksek oranlı olmadığı belirtilebilir.

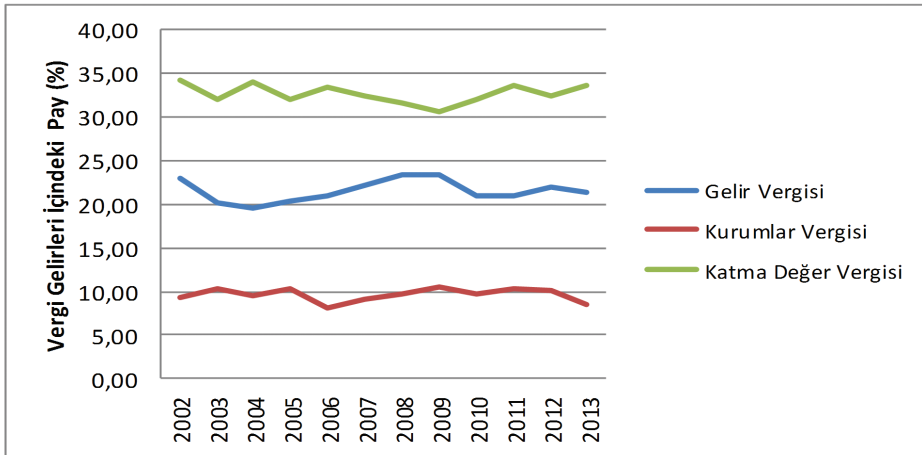
Bütçe gelirlerinin alt kalemler itibarıyla dağılımına bakıldığında, en büyük payın vergi gelirlerine ait olduğu görülmektedir. 2002 yılında vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı %17 olarak gerçekleşmiş, 2013 yılında ise bu oran %20,9'a yükselmiştir. Dolayısıyla 2002-2013 dönemi itibarıyla, kamu harcamalarının finansmanında toplanan vergilerin çok büyük bir payı olduğu belirtilebilir.

Vergi gelirlerinin çeşitli vergi türleri arasındaki dağılımı incelendiğinde ise; dolaylı vergiler olarak tanımlanan, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde en yüksek payı aldığı görülmektedir. Tablo-2'ye göre; 2002-2013 dönemi boyunca mal ve hizmetlerden alınan vergilerin GSYİH içindeki payı ortalama %8,2 olarak gerçekleşmiştir. Mal ve hizmetlerden alınan vergilerden sonra toplam vergi gelirleri içerisindeki en yüksek pay, yine dolaylı vergilerden olan dış ticaretten alınan vergilerdir. Dış ticaretten alınan vergilerin GSYİH içindeki payı 2002 yılında %2,7 iken, 2013 yılında bu oran %4,4'e yükselmiştir. Dış ticaretten alınan vergilerde meydana gelen artışta, özellikle ithalden alınan KDV'nin ciddi bir payı bulunmaktadır. İthalden alınan KDV'nin GSYİH içindeki payı 2002 yılında %2,5 olarak gerçekleşmiş, 2013 yılında ise bu oran %4,0'a ulaşmıştır.

Toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergiler olarak tanımlanan gelir ve servetten alınan vergiler, dolaylı vergilere göre oldukça düşük bir paya sahiptir. 2002-2013 dönemi boyunca gelirden alınan vergilerinin GSYİH içindeki payı ortalama olarak %5,6 iken, servetten alınan vergilerin

payı %0,4 düzeyindedir. Toplam vergi gelirleri içerisinde KDV ve ÖTV hasılatı artarken, beyana dayalı gelir vergisi hasılatının azalması ve gelir vergisinin büyük ölçüde stopajla tahsil edilmesi, ülkemizdeki kayıt dışı ekonomi sorununu gözler önüne sermektedir (Susam-Yılmaz, 2007: 236). Ayrıca, gelirden alınan vergilerin büyük bir kısmının ücretlilerden sağlandığı göz önünde bulundurulduğunda, mevcut yapının vergi dağılımında adaleti gerçekleştirmediği açıkça ortadadır.

Vergi dağılımındaki adaletsizlik, toplam vergi gelirleri içerisinde gelir, kurumlar ve katma değer vergisinin paylarından da rahatlıkla anlaşılabilir. Grafik-1, 2002-2013 dönemi itibarıyla genel bütçe vergi gelirleri içinde gelir, kurumlar ve katma değer vergilerinin paylarını göstermektedir. Grafikte de görüldüğü gibi; ele alınan dönem boyunca gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı ortalama olarak %21,5 olurken, kurumlar vergisinin payı %9,7 düzeyindedir. Bununla birlikte, katma değer vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı ortalama olarak %32,7'dir. Vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergi olarak nitelendirilen katma değer vergisinin, gelir ve kurumlar vergilerine göre oldukça yüksek bir paya sahip olması, vergi dağılımında adaletin sağlanamadığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Grafik-1: Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Katma Değer Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, "Vergi İstatistikleri"ndeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. (Çevrimiçi) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_59.xls.htm, 23.06.2013.

Tablo-1: 2002-2013 Dönemi Merkezi Bütçe Gelirleri (Milyon TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Merkezi Bütçe Gelirleri Top.	75.592	100.250	121.870	150.463	173.483	190.360	209.598	215.458	254.277	296.824	331.700	389.682
1. Genel Bütçe Gelirleri	74.604	98.559	120.089	148.238	168.547	184.803	203.027	208.610	246.051	286.554	320.277	375.564
Vergi Gelirleri	59.632	84.316	101.039	119.251	137.480	152.835	168.109	172.440	210.560	253.809	278.751	326.169
Gelirden Alınan Vergiler	19.343	25.716	29.309	34.220	40.141	48.198	54.935	56.469	61.317	75.800	85.510	92.749
Gelir Vergisi	13.718	17.064	19.690	22.818	28.983	34.447	38.030	38.446	40.392	48.807	56.493	63.761
Kurumlar Vergisi	5.575	8.645	9.619	11.402	11.158	13.751	16.905	18.023	20.925	26.993	29.017	28.988
Servetten Alınan Vergiler	734	2.092	1.838	2.370	3.117	3.645	4.088	4.664	5.249	6.257	7.009	7.693
Mal ve Hiz. Alınan Vergiler	30.064	43.927	48.623	58.201	59.408	63.590	67.258	73.136	91.736	103.381	113.836	134.855
Dâhilde Alınan KDV	11.543	15.390	18.666	20.401	15.911	16.793	16.805	20.853	26.325	29.957	31.572	37.995
Özel Tüketim Vergisi	6.009	22.299	26.289	32.753	36.926	39.111	41.832	43.620	57.285	64.189	71.706	85.462
Dış Tic. Alınan Vergiler	9.487	12.579	16.932	19.307	27.563	28.970	32.781	28.651	39.528	53.452	55.310	68.269
İthalde Alınan KDV	8.857	11.642	15.659	17.879	25.426	26.493	29.972	26.134	36.208	48.685	50.000	62.727
Vergi Dışı Normal Gelirler	10.875	10.223	17.678	25.626	26.970	23.945	24.548	33.006	30.918	30.177	36.564	39.059
2. Katma Bütçe Gelirleri	989	1.692	1.781	2.225	4.936	5.557	6.571	6.848	8.226	10.270	11.423	11.445

Kaynak: Maliye Bakanlığı-Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe İstatistikleri”ndeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr>, 26.10.2014.

Tablo-2: 2002-2013 Dönemi Merkezi Bütçe Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Merkezi Bütçe Gelirleri Top.	21,6	22,0	21,8	23,2	22,9	22,6	22,1	22,6	23,1	22,9	23,4	25,0
1. Genel Bütçe Gelirleri	21,3	21,7	21,5	22,9	22,2	21,9	21,4	21,9	22,4	22,1	22,6	24,1
Vergi Gelirleri	17,0	18,5	18,0	18,4	18,1	18,1	17,7	18,1	19,2	19,6	19,7	20,9
Gelirden Alınan Vergiler	5,5	5,7	5,2	5,3	5,3	5,7	5,8	5,9	5,6	5,8	6,0	5,9
Gelir Vergisi	3,9	3,8	3,5	3,5	3,8	4,1	4,0	4,0	3,7	3,8	4,0	4,1
Kurumlar Vergisi	1,6	1,9	1,7	1,8	1,5	1,6	1,8	1,9	1,9	2,1	2,0	1,9
Servetten Alınan Vergiler	0,2	0,5	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Mal ve Hiz. Alınan Vergiler	8,6	9,7	8,7	8,9	7,8	7,5	7,1	7,7	8,3	8,0	8,0	8,6
Dâhilde Alınan KDV	3,3	3,4	3,3	3,1	2,1	2,0	1,8	2,2	2,4	2,3	2,2	2,4
Özel Tüketim Vergisi	1,7	4,9	4,7	5,0	4,9	4,6	4,4	4,6	5,2	4,9	5,1	5,5
Dış Tic. Alınan Vergiler	2,7	2,8	3,0	2,9	3,6	3,4	3,4	3,0	3,6	4,1	3,9	4,4
İthalde Alınan KDV	2,5	2,6	2,8	2,8	3,4	3,1	3,2	2,7	3,3	3,8	3,5	4,0
Vergi Dışı Normal Gelirler	3,1	2,3	3,2	3,9	3,6	2,9	2,6	3,4	2,8	2,2	2,6	2,5
2. Katma Bütçe Gelirleri	0,3	0,3	0,3	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7

Kaynak: Maliye Bakanlığı-Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe İstatistikleri”ndeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr>, 26.10.2014.

Yapılan tüm bu açıklamalar çerçevesinde, 2002-2013 dönemi boyunca bütçe gelirlerinin büyük ölçüde vergilerden sağlandığı, vergi gelirleri içerisinde de KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin ağırlıklı bir paya sahip olduğu görülmektedir. Ancak vergi dağılımında adaletin sağlanabilmesi için, toplam vergiler içerisinde dolaylı vergilerin payının azaltılması, vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışı ekonominin önlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda daha etkin bir vergi sistemine ulaşılabilmesi için, bütçe gelirlerine yönelik olarak kapsamlı reformların gerçekleştirilmesi şarttır.

2.2. Harcamalar Açısından Bütçenin Gelişimi

2002-2013 dönemi bütçe harcamaları genel olarak değerlendirildiğinde; 2008 yılında yaşanan Küresel Ekonomik Kriz'in 2009 bütçe harcamalarında yarattığı etki dışında, mali disiplini sağlamaya yönelik harcama kısıcıcı politikaların uygulandığı belirtilebilir. Tablo-3 ve Tablo-4 sırasıyla, 2002-2013 dönemine ait merkezi bütçe giderleri ve bütçe dengesi ile bu değişkenlerin GSYİH içindeki paylarını göstermektedir. Tablolar incelendiğinde, merkezi bütçe giderlerinin nominal olarak artmakla birlikte, GSYİH içindeki payının 2009 yılı hariç genel olarak aynı düzeyde seyrettiği görülmektedir. 2009 yılında bütçe giderlerinde yaşanan artışın temel nedeni, ülkemizde 2008 yılında ortaya çıkan Küresel Ekonomik Kriz'le birlikte uygulamaya konulan genişletici politikalarlardır. Bu politikalar şöyle özetlenebilir (Apak ve Yılmaz, 2009: 14, 15):

- Eximbank kredilerinin arttırılması,
- Vergi borçları ve prim yükümlülüklerinin yeniden yapılandırılması,
- Mahalli idarelere gelir aktarılması ve bu yolla talep seviyesinin arttırılması,
- Otomotiv, beyaz eşya, konut, telekomünikasyon, mobilya, bilişim, büro malzemeleri ve iş makinelerinde KDV ve ÖTV indirimi,
- Bölge ve sektör esaslı yeni teşvik sisteminin uygulamaya konulması için gerekli adımların atılması,
- Araştırma-geliştirme desteklerinin kapsamının genişletilmesi ve
- Kredi Garanti Fonu'nun işlev ve fonksiyonlarının arttırılması ve fona Hazine tarafından 1Milyar TL aktarılması.

Krizle birlikte, makroekonomik göstergelerde yaşanan olumsuz gelişmelere paralel olarak, merkezi bütçe giderlerinin GSYİH içindeki payı

2008 yılında %23,9 iken, 2009 yılında %28,2'ye yükselmiştir. Bununla birlikte, söz konusu giderlerin GSYİH içindeki payı, 2010 yılından itibaren tekrar düşüş eğilimine girmiştir. Esas itibarıyla, merkezi bütçe giderlerinin GSYİH içindeki payı, 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla %34,1 ve %31,1 gibi yüksek değerler almıştır. Ancak bu yüksekliğin temel nedeni, faiz giderlerinden kaynaklanmaktadır. Faiz giderlerinin 2002 ve 2003 yıllarında GSYİH'den aldığı pay %14,8 ve %12,9 iken, 2005 yılından itibaren bu oran, tek haneli değerler almaya başlamıştır. Faiz giderlerindeki söz konusu düşüş, bütçe dengesi açısından olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Ancak, özellikle 2002-2007 arasındaki dönemde cari açık ve dış borç stokunun ciddi bir biçimde arttığı göz önünde bulundurulduğunda, faiz giderlerindeki azalmanın bütçe harcamaları ve gelirlerine yönelik yapısal iyileştirmelerden çok, ülkeye gelen kısa vadeli sermayenin yarattığı likidite sonucu ortaya çıktığı görülmektedir (Ejder, 2012: 66).

Bütçe harcamaları alt kalemler itibarıyla incelendiğinde; faiz giderleri hariç en yüksek payın cari transferler ile personel ve sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderlerinden oluştuğu görülmektedir. Bütçe harcamaları içerisinde, sermaye giderleri ve sermaye transferleri toplamından oluşan yatırım harcamalarının GSYİH içerisindeki payı son derece düşüktür. Nitekim, ele alınan dönem itibarıyla sermaye giderleri GSYİH'den ortalama olarak %2,0'luk pay alırken, sermaye transferleri %0,32'lik bir pay almıştır. Bu doğrultuda, bütçe harcamalarının ekonominin üretim kapasitesine olumlu katkı sağlayacak yatırımları gerçekleştirmede oldukça yetersiz kaldığı belirtilebilir.

2002-2013 dönemi itibarıyla bütçe performansının bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için, bütçe gelirleri ve bütçe harcamalarının birlikte ele alınması gerekmektedir. Bütçe performansı analizinde genel olarak, bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı ve faiz dışı dengenin GSYİH'ye oranı değişkenlerinden yararlanılmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2012: 3). Tablo-4, bütçe giderlerinin yanı sıra, bütçe dengesi ve faiz dışı dengenin GSYİH içindeki paylarını da göstermektedir. Buna göre; bütçenin 2002 yılında GSYİH'nin %12,56'sı oranında açık verdiği, bu açığın sonraki yıllarda giderek azalarak 2008 yılında %1,83'e düştüğü görülmektedir. 2008 yılında yaşanan Küresel Ekonomik Kriz'in etkisiyle 2009 yılında tekrar artan bütçe açığı, 2010 yılından itibaren düşmeye başlamış ve 2013 yılında

GSYİH'nin %0,92'si oranında bir bütçe açığı verilmiştir. Faiz dışı bütçe dengesine bakıldığında ise, tıpkı genel bütçe dengesinde olduğu gibi, 2008 yılına kadar faiz dışı bütçe fazlasının arttığı, 2008 yılından itibaren ise, bu oranın azaldığı görülmektedir. Faiz dışı bütçe fazlası 2010 yılından itibaren artmaya başlasa da, halen Küresel Ekonomik Kriz öncesindeki seviyesine ulaşamamıştır.

Özetle; 2002-2013 döneminde genel olarak bütçe harcamalarının azaltılması ve mali disiplinin sağlanmasına yönelik politikaların uygulandığı ve bu doğrultuda faiz harcamaları ile bütçe dengesinde ciddi iyileşmelerin yaşandığı belirtilebilir. Ancak, özellikle 2002-2007 döneminde faiz harcamaları azalırken dış borç stoku ve cari açığın artması, söz konusu iyileşmelerin sürdürülebilir bir nitelik taşımadığını göstermektedir. Bununla birlikte, bütçe harcamalarının GSYİH içindeki payının düşmesine paralel olarak, yatırımlara çok sınırlı bir kaynak ayrılması da, kamunun ekonominin üretim kapasitesine olumlu katkı yapacak harcamaları gerçekleştirmediğini ortaya koymaktadır.

Tablo-3: 2002-2013 Dönemi Merkezi Bütçe Giderleri ve Bütçe Dengesi (Milyon TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Merkezi Bütçe Giderleri	119.604	141.248	152.093	159.687	178.126	204.068	227.031	268.219	294.359	314.607	360.491	404.046
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	67.876	82.721	95.601	114.007	132.163	155.315	176.369	215.018	246.060	272.375	312.075	351.046
1. Personel ve Sos. Güv. Kur. Devlet Primi Giderleri	21.950	28.833	33.663	37.389	42.887	49.373	55.264	63.155	73.378	85.764	101.181	114.015
2. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	10.681	11.874	13.604	15.186	19.001	22.258	24.412	29.799	29.185	32.797	32.504	33.444
3. Cari Transferler	25.412	31.429	36.306	45.871	49.851	63.292	70.360	91.976	101.857	110.499	129.266	151.287
4. Sermaye Giderleri	7.831	7.888	8.265	10.340	12.098	13.003	18.516	20.072	26.010	30.905	34.185	33.489
5. Sermaye Transferleri	49	92	465	1.384	2.637	3.542	3.174	4.319	6.773	6.739	5.970	5.103
6. Borç Verme	1.953	2.604	3.298	3.838	5.689	3.846	4.644	5.698	8.857	5.671	8.970	11.115
7. Yedek Ödenekler							0	0	0	0	0	2.593
8. Faiz Giderleri	51.728	58.527	56.491	45.680	45.963	48.753	50.661	53.201	48.299	42.232	48.416	53.000
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	75.592	100.250	121.870	150.463	173.483	190.360	209.598	215.458	254.277	296.824	331.700	389.682
Bütçe Dengesi	-44.012	-40.998	-30.223	-9.224	-4.643	-13.708	-17.433	-52.761	-40.082	-17.783	-28.791	-14.364
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	7.716	17.529	26.269	36.456	41.320	35.045	33.229	440	8.217	24.449	19.625	38.636

Kaynak: Maliye Bakanlığı-Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe İstatistikleri”ndeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr>, 25.06.2013.

Tablo-4: 2002-2013 Dönemi Merkezi Bütçe Giderleri ve Bütçe Dengesinin GSYH İçindeki Payı (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Merkezi Bütçe Giderleri	34,1	31,1	27,2	24,6	23,5	24,2	23,9	28,2	26,8	24,2	25,1	26,1
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	19,4	18,2	17,1	17,6	17,4	18,4	18,6	22,6	22,4	21,0	21,8	22,9
1. Personel ve Sos. Güv. Kur. Devlet Primi Giderleri	6,3	6,3	6,0	5,8	5,7	5,9	5,8	6,6	6,7	6,6	7,1	7,2
2. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	3,0	2,6	2,4	2,3	2,5	2,6	2,6	3,1	2,7	2,5	2,3	2,3
3. Cari Transferler	7,3	6,9	6,5	7,1	6,6	7,5	7,4	9,7	9,3	8,5	9,0	9,5
4. Sermaye Giderleri	2,2	1,7	1,5	1,6	1,6	1,5	1,9	2,1	2,4	2,4	2,4	2,8
5. Sermaye Transferleri	0,0	0,0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,3	0,5	0,6	0,5	0,4	0,5
6. Borç Verme	0,6	0,6	0,6	0,6	0,8	0,5	0,5	0,6	0,8	0,4	0,6	0,6
7. Yedek Ödenekler							0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8. Faiz Giderleri	14,8	12,9	10,1	7,0	6,1	5,8	5,3	5,6	4,4	3,3	3,4	3,2
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	21,6	22,0	21,8	23,2	22,9	22,6	22,1	22,6	23,1	22,9	23,1	25,0
Bütçe Dengesi	-12,56	-9,01	-5,41	-1,42	-0,61	-1,63	-1,83	-5,54	-3,65	-1,37	-2,01	-0,92
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	2,20	3,85	4,70	5,62	5,45	4,16	3,50	0,05	0,75	1,88	1,37	2,47

Kaynak: Maliye Bakanlığı-Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe İstatistikleri”ndeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr>, 25.06.2013.

3. 2001 Krizi Sonrası Türkiye'de Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı İlişkisi

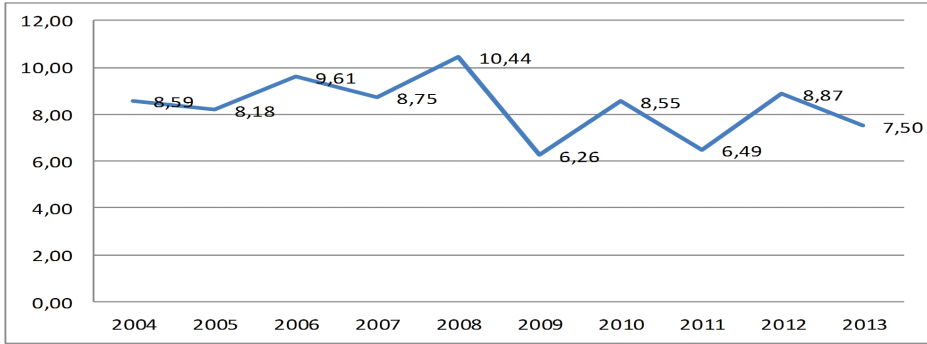
Bütçe ve cari işlemler açıkları, 1980'li yılların başından itibaren Türkiye ekonomisinin temel sorunları haline gelmiştir. Özellikle 1989 yılında uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte, dış finansman imkânlarının genişlemesi, bütçe ve cari işlemler açıklarının ciddi bir biçimde artmasına yol açarak, 1994 ve 2001 yıllarında iki büyük krizle karşılaşılmasına sebep olmuştur. 2001 Krizi'nin ardından IMF desteğiyle birlikte uygulamaya konulan program çerçevesinde temel olarak iki hedef üzerine yoğunlaşmıştır. Bu hedeflerden ilki, bütçede GSYİH'nin %6,5'i oranında faiz dışı fazla verilmesi; ikincisi ise, enflasyon hedeflemesi çerçevesinde fiyat istikrarının sağlanmasıdır (Voyvoda-Yeldan, 2006: 3).

Uygulamaya konulan programla birlikte gerek bütçe dengesi gerekse fiyat istikrarı açısından önemli iyileşmeler yaşanmıştır. Bir önceki bölümde bütçe gelişmeleri açıklanırken de belirtildiği gibi, bütçe açığı 2002 yılında GSYİH'nin %12,56'sı kadarken, 2006 yılında %0,61'e kadar düşmüştür. Küresel Ekonomik Kriz'in etkisiyle birlikte, 2009 yılında tekrar yükselen bütçe açığı, 2010 yılından itibaren yeniden düşmeye başlamıştır. Bütçe dengesinde yaşanan gelişmelere benzer şekilde, enflasyon oranında da önemli düşüşler kaydedilmiştir. Grafik-2, 2004-2013 dönemi itibarıyla tüketici fiyat endeksindeki yüzde değişimi göstermektedir. Buna göre; enflasyon oranı 2008 yılı hariç sürekli olarak tek haneli değerler almıştır. 2001 Krizi sonrasında enflasyonun %50'nin üzerinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 2002 yılından itibaren günümüze kadar gelen süreçte, fiyat istikrarı açısından çok önemli ilerlemeler sağlandığı belirtilebilir.

Enflasyon oranında yaşanan bu olumlu gelişmelere rağmen, reel faiz oranları dönem boyunca uluslararası piyasalarla karşılaştırıldığında, oldukça yüksek seviyelerde kalmıştır. Faiz oranlarının yüksek olması, ülkeye sıcak para girişini arttırarak Türk Lirası'nın aşırı değerli hale gelmesine neden olmuştur. Aşırı değerli Türk Lirası ise, dış ticaret ve cari işlemler açıklarının ciddi bir biçimde artmasıyla sonuçlanmıştır (Voyvoda-Yeldan, 2006: 7-9). Grafik-3, 2002-2013 dönemi itibarıyla cari işlemler dengesinin seyrini göstermektedir. Buna göre, 2002 yılında 626 milyon \$ olan cari işlemler açığı, 2011 yılında 77 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. 2012 yılında

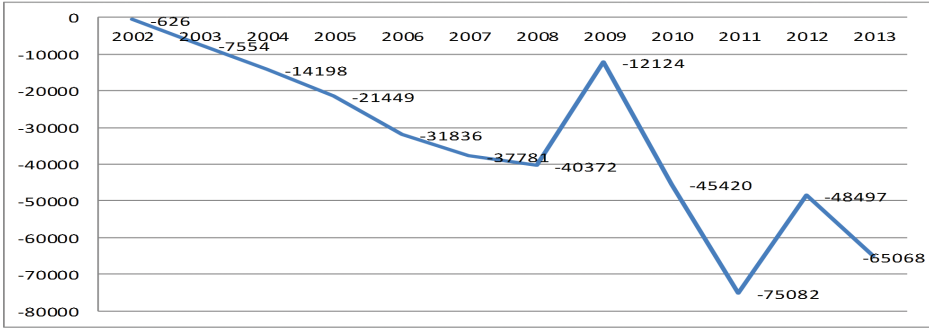
cari işlemler açığında bir miktar düşüş yaşanmakla birlikte, bu durumun esas itibarıyla iktisadi büyümedeki yavaşlamadan kaynaklandığı belirtilebilir.

Yapılan bu açıklamalar çerçevesinde; 2002-2013 dönemi boyunca Türkiye ekonomisinde bütçe dengesi ve enflasyon oranlarında önemli iyileşmelerin sağlandığı; ancak, cari işlemler açığı sorununun çözülmediği belirtilebilir. Nitekim bu durum, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi de etkilemiştir. Grafik-4 ve Grafik-5 sırasıyla, 1980-2000 ve 2001-2013 dönemleri itibarıyla bütçe dengesi ve cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranını göstermektedir. Grafikler dikkatli bir biçimde incelendiğinde, 2001 yılında yaşanan krize kadar bütçe ve cari işlemler açıklarının aynı yönde hareket ettiği; 2001 yılından itibaren ise, bu iki değişkenin birbirine zıt yönde hareket etmeye başladığı görülmektedir. Yani, 1980-2000 arası dönemde bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki İkiz Açık Hipotezi'ni destekler şekilde gerçekleşirken; 2001 Krizi'nden sonra bu iki değişken arasındaki ilişki İkiz Iraksama'ya uygun şekilde gerçekleşmeye başlamıştır.

Grafik-2: 2004-2013 Dönemi TÜFE (2003=100) % Değişim Oranları

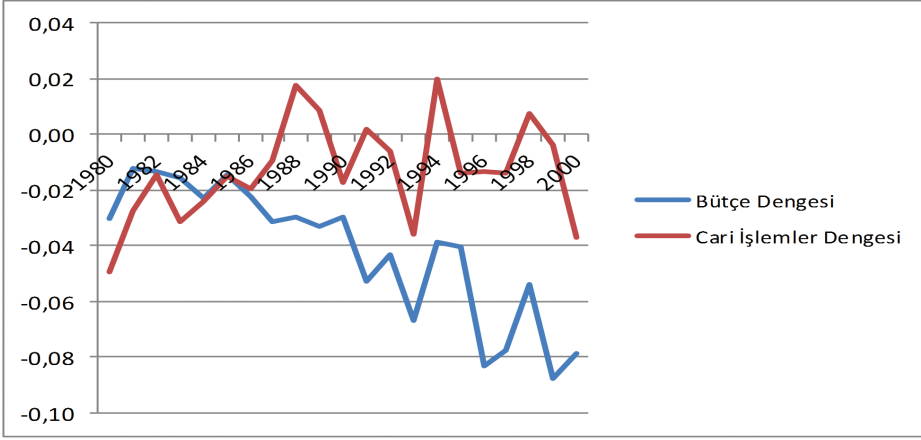
Kaynak: TCMB, "TÜFE (2003=100) İstatistikleri"ndeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır., (Çevrimiçi)www.tcmb.gov.tr, 06.07.2013.

Grafik-3: 2002-2013 Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

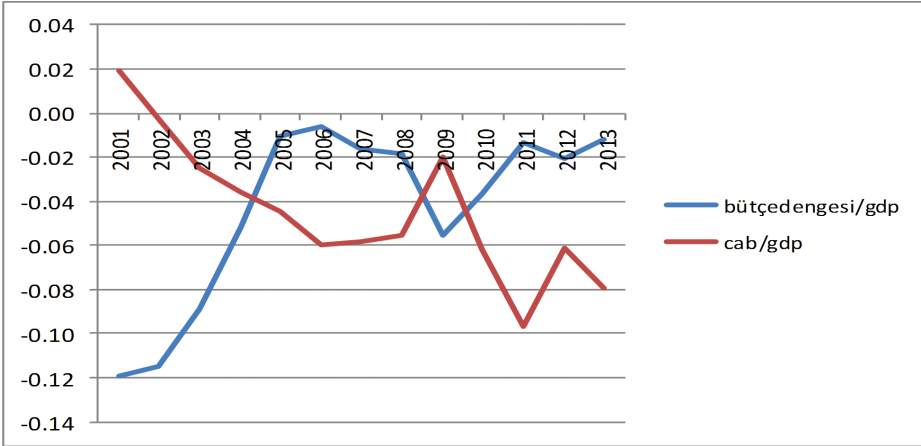
Kaynak: TCMB, “Ödemeler Dengesi İstatistikleri”ndeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. (Çevrimiçi)www.tcmb.gov.tr, 06.07.2013.

Hiç şüphesiz, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin net bir şekilde belirlenebilmesi için, ampirik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ancak, 2001 Krizi sonrasında karşılaşılan durumun ampirik analizler çerçevesinde güvenilir bir şekilde ortaya konulabilmesi için, daha fazla veriye ihtiyaç duyulmaktadır. Bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan mevcut ampirik çalışmalara bakıldığında, ele alınan dönem ve kullanılan yöntemlere bağlı olarak birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Nitekim yapılan ampirik çalışmaların bir kısmı Türkiye’de İkiz Açık Hipotezi’nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmış (Azgün, 2012: 189; Bayrak-Esen, 2012: 23 Akbostancı-Tunç, 2002: 13-14), diğer kısmı ise; İkiz Açık Hipotezi’ni reddeden bulgular elde etmiştir (Kıran, 2011: 59; Tunçsiper-Süreççi, 2011: 103; Aristovnik-Djuric, 2010: 17-18). Mevcut ampirik çalışmalarda İkiz Açık Hipotezi ve Ricardocu görüşten bahsedilmekle birlikte, bu çalışmaların hiçbirinde İkiz İraksama kavramına yer verilmemiştir. Oysa ki 2001 Krizi sonrası döneme bakıldığında, bütçe ve cari işlemler açığının İkiz Açık Hipotezi’nden çok, İkiz İraksama’ya uygun bir seyir izlediği görülmektedir. Dolayısıyla, özellikle kriz sonrası dönemde bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin net bir şekilde anlaşılabilmesi için, yeni ampirik analizlerin yapılması gerekmektedir.

Grafik-4: 1980-2000 Dönemi İtibarıyla Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi'nin GSYİH'ye Oranı (%)

Kaynak: TCMB, “Ödemeler Dengesi İstatistikleri”, (Çevrimiçi)www.tcmb.gov.tr, 06.07.2013, Maliye Bakanlığı-Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe İstatistikleri”, (Çevrimiçi)http://www.bumko.gov.tr, 25.06.2013, World Bank, “World Development Indicators”, (Çevrimiçi)http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators, 06.07.2013'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Grafik-5: 2001-2013 Dönemi İtibarıyla Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi'nin GSYİH'ye Oranı (%)

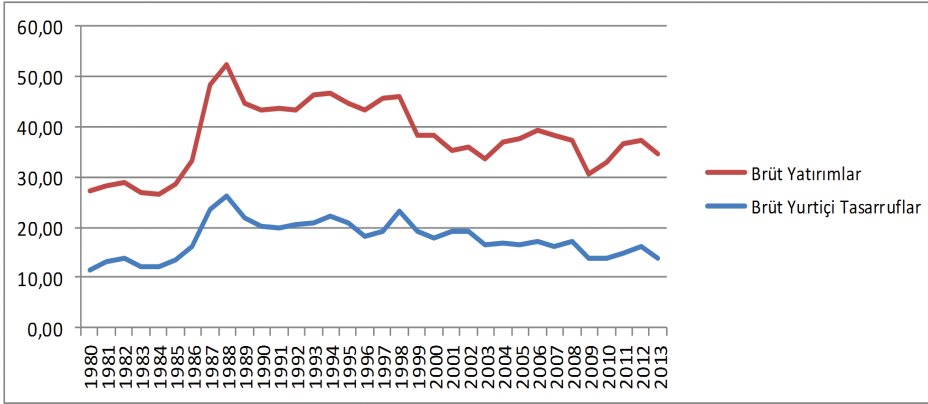
Kaynak: TCMB, “Ödemeler Dengesi İstatistikleri”, (Çevrimiçi)www.tcmb.gov.tr, 06.07.2013, Maliye Bakanlığı-Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe İstatistikleri”, (Çevrimiçi)http://www.bumko.gov.tr, 25.06.2013, World Bank, “World Development Indicators”, (Çevrimiçi)http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators, 27.10.2014'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişki teorik olarak açıklanırken de belirtildiği gibi; cari açık ya özel kesim tasarruflarının özel kesim yatırımlarını karşılayamaması ya da kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha yüksek olması sonucunda ortaya çıkmaktadır. 2001-2013 dönemi boyunca bütçe açığı giderek azalırken cari işlemler açığının artması, açığa yol açan temel faktörün özel kesimden kaynaklanan tasarruf-yatırım dengesizliği olduğunu ortaya koymaktadır (özel kesim yatırım-tasarruf değerleri için bakınız ek-1). Bu noktada, cari işlemler açığının yatırım artışından mı, yoksa tasarruf azalışından mı kaynaklandığının belirlenmesi son derece önemlidir. Çünkü, özellikle ihracata yönelik yatırımlar nedeniyle ortaya çıkan cari işlemler açığı, ileride ihracat malı üretimi ve dolayısıyla ihracatın artmasına yol açacağından, makroekonomik dengeler açısından çok ciddi bir tehlike arz etmeyecektir. Bununla birlikte, tasarruf düşüşünden kaynaklanan cari işlemler açığı, ülkenin dış borç stokunun sürdürülemez hale gelmesine ve dolayısıyla ekonomik krizlere yol açabilecektir.

Grafik-6, 1980-2013 dönemi itibarıyla yatırımlar ve yurtiçi tasarrufların GSYİH'ye oranını göstermektedir. Buna göre; 2001 Krizi sonrasında 2008 Küresel Ekonomik Krizi'ne kadar yatırımlarda bir miktar artış yaşanmış; ancak, Küresel Kriz yatırımların düşmesine neden olmuştur. Küresel Kriz'i takiben yatırımlar tekrar artış sürecine girmiştir. Yurtiçi tasarruflar ise, 2001 Krizi'yle birlikte düşmüş ve dönem boyunca bu düşüş eğilimini sürdürmüştür.

2001-2013 dönemi cari işlemler açığının altında yatan nedenin tespit edilebilmesi için, 1980-2000 dönemi ile 2001-2012 dönemi tasarruf-yatırım ortalamalarının karşılaştırılması yerinde olacaktır. 1980-2000 arası dönemde yurtiçi tasarrufların GSYİH'ye oranı ortalama %18,4; yatırımların GSYİH'ye oranı ise, ortalama %20,9'dur. Söz konusu oranların değeri 2001-2013 dönemi için sırasıyla %16,30 ve %19,57 düzeyindedir. Görüldüğü gibi; 2001-2013 döneminde, 1980-2000 dönemine kıyasla gerek yatırımlar gerekse tasarruflar düşmüştür. Bununla birlikte, tasarruflarda yaşanan düşüş, yatırımlarda yaşanan düşüşe göre çok daha yüksektir. Dolayısıyla, 2001-2013 dönemi itibarıyla cari işlemler açığındaki artışın temel olarak tasarruflarda meydana gelen düşüşten kaynaklandığı belirtilebilir. Bu durum, ekonominin kırılganlığını arttırmakta ve cari işlemler açığının

sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, yakın gelecekte yeni bir ekonomik krizle karşılaşılması için, yurtiçi tasarrufları arttırıcı ve cari işlemler açığını azaltıcı önlemlerin süratle uygulamaya konulması gerekmektedir. Aksi takdirde, bütçe dengesi ve enflasyona ilişkin olarak elde edilen kazanımlar da kaybedilebilecektir.

Grafik-6: 1980-2013 Dönemi İtibarıyla Brüt Yatırımlar ve Yurtiçi Tasarrufların GSYİH'ye Oranı (%)

Kaynak: World Bank, “World Development Indicators”taki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. (Çevrimiçi)<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, 26.10.2014.

SONUÇ

Bütçe ve cari işlemler dengesi, makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi açısından kritik bir önem taşımaktadır. Küreselleşmeyle birlikte uluslararası finansman imkânlarının artması, pek çok gelişmekte olan ülkenin yüksek oranlarda bütçe ve cari işlemler açıkları vermelerine neden olmuş ve sürdürülemez boyutlara ulaşan bu açıklar, sonuçta ekonomik krizlere sebebiyet vermiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, ABD’de de 1980’li yıllarda yüksek bütçe ve cari işlemler açıklarının eş anlı olarak görülmesi, bu iki açık arasındaki ilişkinin teorik ve ampirik olarak incelenmesine yol açmıştır. Ancak yapılan çalışmalar sonucunda, bütçe açığı ile cari işlemler açığı ara-

sındaki nedensellik ilişkisi konusunda herhangi bir görüş birliğine varılamamış ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin, ele alınan ülkenin ekonomik koşullarına ve zamana bağlı olarak değişebileceği ifade edilmiştir.

Tıpkı diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de 1980'lerden günümüze kadar gelen süreçte, yüksek bütçe ve cari işlemler açıkları temel ekonomik sorunlar arasında yer almıştır. 1980'den 2001 yılına kadar aynı yönde hareket eden bütçe ve cari işlemler açıkları, 2001 Krizi'nden sonra birbirlerine zıt yönde hareket etmeye başlamışlardır. Yani, 1980-2001 arası dönemde yüksek bütçe ve cari işlemler açıkları aynı anda görülürken; 2001 yılından itibaren bütçe dengesinde ciddi iyileşmeler yaşanmış; ancak, cari işlemler hesabında görülen açıklar artan bir biçimde devam etmiştir.

2001-2013 arasındaki dönemde, bütçe açığındaki iyileşmeye rağmen cari işlemler açığı sorununun devam etmesi, bu sorunun kaynağında kamu kesiminden çok özel kesimin bulunduğunu göstermektedir (özel kesim yatırım-tasarruf değerleri için bakınız ek-1). Yani, bu dönemde görülen açık esas itibarıyla, özel kesim tasarruf-yatırım dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Hiç şüphesiz bu durum, cari işlemler açığının sürdürülebilirliğine ilişkin endişeleri arttırmaktadır. Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde makroekonomik istikrarın devamının sağlanabilmesi için, tasarrufları artırıcı ve cari işlemler açığını azaltıcı önlemlerin uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde, makroekonomik istikrar tehlikeye girebilecek ve sonuçta yeni bir krize zemin hazırlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Akbostancı, E.-G. İ. Tunç (2002): "Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance", **ERC Working Papers in Economics**, Working Paper No: 01/06, (Çevrimiçi)<http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series01/0106.pdf>, 05.07.2013.

Apak, S.- G. Yılmaz (2009): "Türkiye'de Kriz Döneminde Açıklanan Ekonomik Önlem Paketleri", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Say: 43, (Çevrimiçi)<http://www.mufad.org/journal/attachments/article/220/2.pdf>, 29.10.2014, s. 14-23.

Aristovnik, A.-S. Djuric (2010): “Twin Deficits and the Feldstein-Horioka Puzzle: A Comparison of the EU Member States and Candidate Countries”, **MPRA Munich Personal RePEc Archive**, (Çevrimiçi) http://mpra.ub.uni-muenchen.de/24149/1/MPRA_paper_24149.pdf, 06.07.2013.

Azgün, S. (2012): “Twin Deficits Hypothesis: Evidence from the Turkish Economy”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, s.189-196.

Baharumshah, A. Z. (2009): “Twin Deficit Hypothesis and Capital Mobility: The ASEAN-5 Perspective”, **Jurnal Pengurusan**, Volume: 29, pp.15-32.

Bartolini, L.-A. Lahiri (2006): “Twin Deficits, Twenty Years Later”, **Federal Reserve Bank of New York Current Issues in Economics and Finance**, Volume: 12, No: 7, pp.1-7.

Bayrak, M.-Ö.Esen (2012): “Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 23, Sayı: 82, s.23-49.

Bose, S.-S. Jha (2011): “India’s Twin Deficits: Some Fresh Empirical Evidence”, **ICRA Bulletin Money & Finance**, (Çevrimiçi) <http://www.icra.in/Files/MoneyFinance/SuchismitaBose.pdf>, 30.06.2013, pp.83-104.

Ejder, H. L. (2012): “Türkiye’de Bütçe Politikaları: 2002-2012 Dönemi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, s.53-78.

Fleegler, E. (2006): “The Twin Deficits Revisited: A Cross Country, Empirical Approach”, (Çevrimiçi) http://econ.duke.edu/uploads/assets/dje/2006_Symp/Fleegler.pdf, 05.07.2013.

Gelir İdaresi Başkanlığı (2013): “Vergi İstatistikleri”, (Çevrimiçi) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_59.xls.htm, 23.06.2013.

Kalkınma Bakanlığı (2014): “Ekonominin Genel Dengesi”, (Çevrimiçi)
www.kalkinma.gov.tr, 26.10.2014.

Kıran, B. (2011): “On the Twin Deficits Hypothesis: Evidence from Turkey”, **Applied Econometrics and International Development**, Volume: 11-1, pp.59-66.

Kim, S.-N. Roubini (2008): “Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in the US”, **Journal of International Economics**, Volume: 74, pp.362-383.

Summers, L. H. (1986): “Debt Problems and Macroeconomic Policies”, **NBER Working Paper**, Working Paper No: 2061, (Çevrimiçi)www.nber.org, 05.07.2013.

Susam, N.-B. E. Yılmaz (2007): “Türkiye’de Bütçe Sisteminin Yeniden Yapılanması Çerçevesinde Orta Vadeli Harcama Sistemine Geçiş: 2000-2008 Yılları Değerlendirmesi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, s.215-242.

Maliye Bakanlığı (2012): “2013 Yılı Bütçe Gerekçesi”, (Çevrimiçi)
http://www.tbmm.gov.tr/butce/2013/butce_gerekcesi.pdf, 25.06.2013.

Maliye Bakanlığı-Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2013): “Bütçe İstatistikleri”, (Çevrimiçi)<http://www.bumko.gov.tr>, 25.06.2013.

Omoniyi, O. S.-O. I. Olasunkanmi-O. A. Bababtunde (2012): “Empirical Analysis of Twins’ Deficits in Nigeria”, **International Journal of Management & Business Studies**, Volume: 2, Issue: 3, pp.38-41.

TCMB (2013): “Ödemeler Dengesi İstatistikleri”, (Çevrimiçi)www.tcmb.gov.tr, 06.07.2013.

TCMB (2013): “TÜFE (2003=100) İstatistikleri”, (Çevrimiçi)www.tcmb.gov.tr, 06.07.2013.

Tunçsiper, B.-D. Sürekçi (2011): “Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 3, s.103-120.

Voyvoda, E.-E. Yeldan (2006): “Macroeconomics of Twin-Targeting in Turkey: A General Equilibrium Analysis”, (Çevrimiçi)http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/econmodel/Voyvoda%26Yeldan_AltIT-Turkey_2006.pdf, 06.07.2013.

World Bank (2013): “World Development Indicators”, (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, 06.07.2013.

EK-1

**Tablo-1: Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Değerleri
(Cari Fiyatlarla, Bin TL)**

	Özel Tasarruf	Özel Yatırım	Tasarruf-Yatırım Farkı
2001	17.966.205	8.105.546	9.860.659
2002	18.028.812	10.457.852	7.570.960
2003	16.245.259	12.631.871	3.613.388
2004	14.661.878	15.410.671	-748.793
2005	13.353.134	17.744.534	-4.391.400
2006	13.963.792	20.784.406	-6.820.614
2007	15.792.197	21.832.179	-6.039.982
2008	17.275.401	20.490.652	-3.215.251
2009	14.799.655	13.044.935	1.754.719
2010	16.216.936	21.265.095	-5.048.159
2011	16.256.678	25.380.579	-9.123.901
2012	18.833.554	22.358.420	-3.524.866
2013*	18.606.462	23.697.113	-5.090.651

**Tablo-2: Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Değerlerinin
GYSİH İçindeki Payı (%)**

	Özel Tasarruf	Özel Yatırım	Tasarruf-Yatırım Farkı
2001	26.30	11.87	14.44
2002	24.86	14.42	10.44
2003	21.28	16.55	4.73
2004	17.56	18.46	-0.90
2005	14.75	19.61	-4.85
2006	14.43	21.49	-7.05
2007	15.60	21.56	-5.97
2008	16.95	20.10	-3.15
2009	15.26	13.45	1.81
2010	15.32	20.08	-4.77
2011	14.11	22.04	-7.92
2012	16.00	19.00	-3.00
2013*	15.26	19.44	-4.18

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, “Ekonominin Genel Dengesi”ndeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. (Çevrimiçi)www.kalkinma.gov.tr, 26.1.2014.

*Tahmin